

Umíme si vládnout?

II. Politické strany

Martin Potůček, Miroslav Purkrábek, Antonín Rašek

**Centrum pro sociální a ekonomické strategie při Fakultě sociální věd
Univerzity Karlovy Praha**

*Atraktivita politických stran v současném rychlém a rozporném vývoji transformující se české společnosti je přímo závislá na schopnosti jejich celkové modernizace. Vývoj a působení politických stran v průběhu polistopadových let přinesl mnoho projevů jejich zastaralých koncepcí, strukturálních prvků a politického stylu. Tato jejich vybavenost stačila na přípravu zjednodušených programů a pragmatickou praxi, přinášela však těžké omyly v přípravě koncepcí (nebo až v odmítání jakýchkoli koncepcí) a nedostatečné přípravě a povrchní přípravě osobností reprezentantů stran pro vedoucí funkce ve státní politice.
Ze sociologického výzkumu modernizace politických stran*

Modernizace politických stran

"Věk politických stran je ve stadiu soumraku, rozdíl mezi programy se s prohlubujícím se poznáním snižuje, moderní sdělovací prostředky stále více vytvářejí prostor pro přímou demokracii. Někde je však individuální a skupinové zájmy demonstrovat třeba. Struktury politických stran projevující se především v politickém boji skutečnou demokracii nezajišťují, navíc se z tohoto důvodu stále zřetelněji uzavírají do sebe... Budoucnost je proto ve volnějším sdruženích lidí kolem určitého programu, který se snaží prosadit. To vyžaduje dobrou organizaci. U nás se činnost politických stran zdeformovala a dále deformuje. Je nutné dívat se na jevy a procesy očima voličů, ne funkcionářů. Chybí prostor pro intelektuální

život, což mohou částečně poskytnout jen vnitřně strukturovaná strany. Nezískají-li strany intelektuály a nevytvoří-li se v nich intelektuální prostředí, nemají do budoucnosti šanci."

Názor respondenta výzkumu o modernizaci politických stran

Z předcházejícího textu je patrné, že samostatnou pozornost je zapotřebí věnovat politickým stranám a jejich modernizaci, zvláště jejich personální činnosti. Navzdory respektování fenoménu občanství totiž v kulturně různorodých společnostech, stupni důležitosti, intenzity vlivu, zdrojů sociální podpory a různosti národních, organizačních a aktuálních forem, stejně tak velikosti a existence či absence propracovanější ideologie, vnitřní demokratičnosti nebo autoritářství, stylu činnosti a komunikační strategie, otevřenosti či uzavřenosti, atraktivnosti nebo neoblíbenosti, přes obecně klesající prestiž politických stran, trvá jejich objektivní potřeba jako institucí zajišťujících všeobecné volby a jejich prostřednictvím zákonodárnou a výkonnou moc ve státě.

Funkci politických stran samozřejmě není možné zúžit na instituci zajišťující všeobecné volby, Chybí-li však jejich schopnost jmenovat kandidáty voleb, přestávají politické strany nebo jejich koaliční seskupení de facto existovat, na konstituování moci nemají vliv. Mají-li plnit tuto funkci, musí svým programem usilovat o potenciální většinu voličů nebo alespoň její část potřebnou pro zastoupení v parlamentu a následně pro plnění rolí v exekutivě.

Realizaci této funkce reguluje zvláště volební systém, který má poměrný či většinový charakter, resp. jejich nejrůznější kombinace. První z nich je jistým způsobem demokratičtější, druhý umožňuje do určité míry efektivnější vládnutí.

Volební kampaně se stávají profesionálnějšími, jsou organizovány nejen straníky, ale i za pomoci poradenských organizací, větší roli hrají hromadné sdělovací prostředky při zachování bezprostřední přesvědčovací komunikace. Volební kampaně začínají mít stále víc charakter reklamních kampaní. Voliče často více než programy ovlivňují představitelé politických stran a zejména kandidáti do volených funkcí.

Členy strany se stávají převážně jedinci nebo skupiny motivačně usilující o moc, aktivních z ideových důvodů nebo prosazujících své partikulární zájmy prostřednictvím klientelismu.

V Československu a následně v České republice se pro někdejší demokratické tradice z poloviny minulého století se velmi rychle konstituoval demokratický pluralitní politický systém především zastupitelského charakteru bez podstatnějších prvků přímé demokracie, o němž se stále vede politický boj mezi solidaristickými, konzervativními a liberálními stranami. Konstituování tohoto systému se dělo s paralelním rozvojem tržní ekonomiky.

Jako obvykle v přechodných revolučních obdobích se v nových nebo zreformovaných politických stranách uchovala jistá míra autoritářství spojená s charismatickou úlohou představitelů nejsilnějších politických stran, což mělo i vliv na stále menší přijatelnost politické scény a kvalitu politické kultury většinou občanů. Tento handicap se začíná měnit, rozhodující již není v tak silné míře výraznost a mnohdy i poctivost politiků a výkon jejich pracovně profesních rolí, ale spíše kvalita rozhodovacích procesů odpovídající rozvíjející se společnosti začátku třetího tisíciletí charakteristická globalizací a novými bezpečnostními hrozbami a z nich vyplývajícími riziky.

Pro českou občanskou společnost vytvářející si formální a neformální seskupení, nevládní organizace i politické strany formující prostřednictvím voleb zákonodárnou, výkonnou a soudní moc je proto nejdůležitější **tvorba účinných alternativních politických programů a výběr a příprava schopných lidí do zákonodárných, exekutivních a jiných funkcí, které politické strany legitimně ovlivňují**. Volební systém, způsob volby prezidenta ad. formální aspekty politického systému se z tohoto hlediska, aniž bychom rezignovali na jejich racionalizaci, jeví jako sekundární.

Přesvědčivost role politických stran v současném rychlém a rozporném vývoji transformující se české společnosti v souvislosti s členstvím v Evropské unii a v Severoatlantické alianci a v dalších světových a evropských organizacích je závislá na schopnosti jejich modernizace. V jejich vývoji a působení v patnácti polistopadových letech se až převážně dosud dlouhodobě projevovaly zastaralé koncepce a neefektivní politický styl. Programová tvorba a průběh programů do reálné politiky byly v činnosti politických stran stále spíše Popelkou. Nedokázaly ani dostatečně připravit reprezentanty svých stran pro vedoucí funkce v exekutivě a v parlamentu.

Modernizace se zatím převážně chápe spíše jako **racionalizace politické strany jako kterékoli organizace vedoucí k větší efektivnosti její činnosti**. Méně se o modernizaci uvažuje jako o možnosti **reflexe vývojových tendencí ve světě i v naší společnosti a jejich promítnutí do programů a personální činnosti**.

Je to výraz tendence přecházet od masových politických stran ke kádrovým stranám, vybavenými štáby politických a vědeckých profesionálů (braintrusty apod.) a disponujícími nejmodernějšími prostředky informační techniky a

efektivními analytickými metodami. Takové strany se méně opírají o širokou členskou základnu, soustředí se na přípravu aktivistů v regionech a v místech a adresují své programy jak občanské veřejnosti, tak specifickým sociálním, věkovým a jiným, např. etnickým skupinám. U nás masovými stranami v podstatě zůstávají jen KDU-ČSL a KSČM. Prvky kádrové strany lze spatřovat u ODA a US-DEU.

*Přitažlivost a prestiž politické strany je významně podmíněna optimálním stupněm její otevřenosti vůči občanům a jejich občanským nestranickým strukturám. Tato závislost je kontrolována další závislostí – schopností politické strany být akceschopným a vedoucím celkem, který nepodlehne momentálním povrchovým náladám určitých částí občanů a jejich postojovým stereotypům a nedůvěře ke změnám, ale naopak je orientuje na cíle cíle přesahující jejich denní zkušenosti.
Ze sociologického výzkumu
modernizace politických stran*

Obraz politické strany

Obraz politické strany nebo jak se módně říká její image předně závisí na vytvoření převládajícího pocitu občanů, že určitá politická strana "jim mluví z duše", je jim blízká. Tento většinou citový vztah by měla politická strana podporovat sdělováním svých idejí, zkušeností a především vytvořením atmosféry upřímného dialogu s občany, který by je měl ujistit i např. sebekritickým postojem k vlastním chybám, že nehraje s občanem "hru na získání hlasů za každou cenu". Neosvědčuje se vysílat do dialogu s občany reprezentanty, na nichž lpí podezření z morálního selhání, nebo kteří svou nevzdělaností a malou schopností formulovat myšlenky a sdělovat své zkušenosti vytvářejí zkreslený obraz strany.

V diskusi o budoucí podobě utvářejícího se systému politických stran v České republice nepřevažuje orientace na vytvoření tuhého bipartismu , tj. střídání dvou silných stran u moci, a to prosazením většinového nebo kombinovaného volebního systému, častější je příklon k tripartitnímu systému se soutěží dvou silných stran o moc s doplněním o některou z malých koaličních stran, jak je to v Německu.

Převažuje mínění, že ať už zvítězí jakýkoli model, mělo by se to dít demokraticky. Aby takovýto stabilnější systém spojený se schopností vytvořit většinovou vládu a koncepčně vládnout vznikl, je podle expertů nejpodstatnější kvalitnější týmové vedení politických stran, ochota měnit společenskou situaci, společně usilovat o zapojení do evropských integračních procesů. Ani stabilní systém však nezaručuje efektivnost vládnutí.

Klíčovou roli hrají dva problémy:

- a) jak a kdo stranu reprezentuje – to souvisí se způsobem výběru lidí do funkcí,
- b) jak uzavřený či otevřený režim panuje ve straně ve vztahu k jejím členům, funkcionářům a sympatizantům.

Atraktivita politické strany závisí na využití nových forem a obsahů kontaktů a poznávacích metod. Využití informačních prostředků v politických stranách dosud zaostává nejen za světem, ale i za hospodářskými a státními organizacemi. Mladí lidé ovládají informační a analytické postupy nesrovnatelně lépe než politické strany, které usilují o to je získat a vést.

Určujícím ukazatelem schopnosti politické strany získat prestiž a podporu v očích občanů je její odvaha předložit jim program jejich budoucnosti, který by

vycházel i z jejich současných problémů. Míra úspěchu této strategie je podmíněna v politické straně kvalitou jejího rozhodování a participace expertů i laiků na jeho přípravě.

Takovým kvalitním rozhodovacím procesům dosud chybí profesionální analytická pracoviště a propracované postupy při hodnocení a využívání poznatků expertních nezávislých analýz pro politická rozhodnutí centrálních orgánů stran.

Naše politické strany se převážně neprofilovaly ani jako rozvinuté tradiční politické strany. A proto jejich cesta k modernizaci bude komplikovanější, než byla cesta politických stran vyspělých demokratických zemí.

Politické strany za polistopadovou dobu nevypracovaly ucelenou komunikační a mediální politiku. Teprve v posledním období lze pozorovat využití modernějších komunikačních prostředků jako např. internetových stránek či mediálních kampaní.

Politické strany dosud nemají personální politiku spjatou s realizací svých programů, připouštějí vznik kariéristického a klientelistického klimatu a účinně nezamezují vytváření stranických oligarchií ve vlastním aparátu i ve státních orgánech. Ve stranách vesměs neexistuje intelektuální život, nezdokonalují se manažerská centra, která zatím u většiny stran nereagovala na prudký vývoj inovací v řízení. Zpracovávají se a přijímají další analýzy a programy, ale bez výraznějšího efektu, protože se z nich nestávají skutečně realizační projekty.

Výrazem zaostalosti a nefunkčnosti v současných politických stranách je zvláště malá schopnost skutečné komunikace mezi sebou navzájem. Napadáním

politických soupeřů se zakrývají programové nedostatky a chybějící argumenty. Nejhorší je primitivní chápání demokracie jako práva většiny prosadit svůj názor, uzavírání prostoru menšinám.

Limitujícím faktorem je malá členská základna většiny politických stran. Je proto patrná tzv. *regionální demokracie* vyústující v objektivně nutné dohadování se mezi organizacemi. Objevuje se názor, že regiony se bojí nových myšlenek a nových lidí. **V politických stranách se projevuje tendence k oligarchii, tj. rozhodování se koncentruje na malou skupinu lidí, kteří se inspirují jen sami sebou, málo nejen rezonují s míněním ostatních, ale ani se jejich myšlenkami neobohacují.**

Přitažlivost masových stran blokuje malá schopnost jejich nejvyšších představitelů prokázat, že názory členské základny v základních organizacích mají vliv na jejich činnost. Přitažlivost stran blokuje i odraz jejich činnosti ve sdělovacích prostředcích. S disponibilním potenciálem se podle převážného mínění příliš nepočítá, strany nejsou schopné jej využít, někteří se domnívají, že ani nechtějí, i s funkcionáři se počítá jen krátkodobě.

Atraktivita politické strany závisí na tom, jaký obraz strana získá jako politická instituce, tj. jak ji občané vnímají podle jejího působení a fungování uvnitř vůči svým členům a navenek vůči společnosti, státu, parlamentu, vládě, prezidentovi, zákonům apod. Klíčovou roli hraje, jak a kdo stranu reprezentuje a jaké lidi v tomto směru politická strana vybírá; dále jak uzavřený či otevřený režim ve straně panuje ve vztahu k jejím členům a funkcionářům. V době profilování politických stran se objevily extrémní různé typy - vylučování "neposlušných" a názorově odlišných členů a reprezentaci

*naprosto nepřipravených a morálně
pokleslých zástupců stran ve veřejných
funkcích.*

*Ze sociologického výzkumu
modernizace politických stran*

Možnosti modernizace politických stran

Politické strany se musí zaměřit na realizaci svých základních funkcí ve společnosti, ve státě, ve vztahu k občanům a jejich strukturám a ve vlastním politickém systému stran. K zásadnější modernizaci lze učinit základní krok až po hluboké a dlouhodobější diskusi. Ve vedení politické strany se musí prosadit skupinu politiků, která o modernizaci usiluje a má předpoklady ji provést. Především je nutné na ni připravit členy strany a zajistit si jejich participaci na tomto procesu.

K tomu je zapotřebí definovat nově typ a profil strany: **rozhodnout na základě analýzy o tom, zda bude masovou stranou (a zda jsou tu možnosti) či přejde na model kádrové strany s aktivistickým a sympatizantským zázemím nebo smíšené kádrové strany s relativně malým počtem členů.**

Důležitým předpokladem stylu práce moderní strany je nalezení vlastní pozice v systému politických stran a soustavná reflexe politiky ostatních. Naše politické strany stále ještě hledají, koho vlastně svými programy oslovují a zastupují, jejich politické koncepce jsou nevyhraněné. Jsou do značné míry zaměřeny na pragmatické zvládnutí ad hoc problémů, bez alternativ řešení a dlouhodobějších perspektiv, i když už začal určitý pozitivní proces změn.

*Personální řízení politických stran má
tedy být otevřené, nemít charakter
nomenklatury s askriptivními
znaky stranické oligarchie, musí
umožňovat výběr ze širšího okruhu
odborně i osobnostně zdatných kandidátů.*

Ze sociologického výzkumu

Představitelé politických stran

Modernizace se týká také kvalit vedoucích politických představitelů. Osvědčují se vedoucí politici s následujícími osobnostními rysy: **převážně vyžralá, odvážná, participativní, odborně zdatná a charakterní osobnost s rozumnou mírou pragmatismu, citlivá k určité společenské situaci, schopná projektovat vývojové tendence do programových cílů, řídit přijaté strategické projekty, chápající politiku jako službu veřejnosti, vyhýbající se populismu, přijatelná svým zjevem pro veřejnost, žijící vyrovnaným životem, schopná vést lidi a naslouchat jim, přebírat odpovědnost za strategická rozhodnutí vycházející z hluboké znalosti a diskuse, s dobrou organizací práce a životosprávou, schopná sdělovat i nepříjemné věci, nenechající se vyprovokovat v živých debatách, respektující pravdu, protože lhaní se vždy vymstí.**

Přechod k typu moderního politika je podmíněn silně i tím, jakého si přejí občané. Ti v současné době podle něho "shledávají problémy spíše v politicích a jejich vlastnostech, schopnostech a chování (52%), než v politice samé a v nedokonalosti jejich institucí (jen 18%)". Přitom čtvrtina občanů soudí, že politici lžou a jsou neupřímní. Žádají na nich tyto vlastnosti a chování: **odpovědnost, čestnost a dodržet sliby, odborné znalosti, pracovitost, důvěryhodnost, schopnost znát a chápat problémy lidí, nezištnost, schopnost uznat svou**

chybu, schopnost formulovat myšlenky jasně a schopnost dívat se dopředu. Podle jejich názoru hlavním nebezpečím, kterého se musí politik vyvarovat, je morální selhání.

Personální výběr je s výjimkou obecné kritiky stále v pozadí veřejného zájmu i vlastní pozornosti politických stran. Na první pohled se zdá, že naše latentní politická krize je způsobena nadměrnou ideologičností a negativními charakterovými vlastnostmi politiků, zvláště netolerantností, jejíž rubovou stranou je neschopnost se dohodnout. A to často i při poměrně ideové i politické blízkosti názorů. Situace je ale složitější. Příčinou je povrchní personální práce politických stran. Převládají v ní autoritářství a improvizace. Vybírání jsou lidé, kteří jsou schopni spíše politikařit, než řešit konkrétní věcné problémy.

Mohli jsme to pozorovat i na sestavování polistopadových českých vlád. Právce obsazovala podle stranického klíče i mnohé další funkce včetně regionálních dekoncentrátů, okresních úřadů a radnic. Ani sociální demokracie se po uchopení moci z chyb nepoučila. Ačkoli sestavovala menšinovou vládu, byl do ní vybrán pouze jeden nestraník, později v koaliční vládě žádný, poté tam byli dva, nyní opět pouze jeden. O úzké personální základně svědčí potíže při nahrazování odvolávaných ministrů či jiných vysokých funkcionářů.

Příčinou nízké efektivity personální práce politických stran je její uzavřenost. V něm při výběru převládají přátelské vztahy a známosti včetně klientelismu. Jen málo se prosazuje demokratický mechanismus výběru lidí zdola nahoru. Obvykle se redukuje na dohody předsedů jednotlivých organizačních stupňů. To napomáhá tomu, aby se do funkcí dostali kariérově orientovaní jedinci,

ne nejschopnější, kteří opravdu dokáží plnit programové cíle ve stranické práci, exekutivě i v parlamentních rolích.

Systemově založená personální práce není v politických stranách možná i proto, že v nich nejsou vypracována a následně realizována pravidla výběru kandidátů do obsazovaných funkcí. Strany nemají informační databáze pro sledování potenciálních adeptů na uvedené funkce. **Zvláště se podceňují řízené kariéry nadaných mladých lidí, kteří by měli postupovat od nejnižších stranických, komunálních aj. funkcí přes střední až k vyšším.**

Tyto problémy sužují i výběr a přípravu jmenovaného aparátu politických stran, a proto mají jeho pracovníci nízkou profesionální úroveň. K tomu přispívají i nízké platy, což nejschopnější vede k tomu, aby raději pracovali jako lépe odměňovaní asistenti poslanců a senátorů, nebo dostane-li se strana k moci, tak v exekutivě.

Jako nejnáročnější se ukazuje výběr a příprava politiků pro vládní funkce. Jsou příklady ministrů, kteří selhali nejen špatnou politickou orientací a neschopností tvořit státní politiku, ale také svou nedostatečnou odbornou připraveností na řízení jim svěřených resortů a stranickou politizací státní správy.

Příprava představitelů stran ve vládě by měla být komplexní, neměli by si dovolit občany zklamat. Je proto nutné zdůraznit význam institutu stínové vlády, založené na činnosti v odborných komisích, které by měly mít svou strukturu až do regionů a míst. Opak je pravdou, stínové vlády a jejich členové zůstávají až na výjimky jen skutečně neznámými stíny. Odborné komise stran pracují sporadicky.

Podle výzkumu by kandidáti na ministry a náměstky měli mít schopnost koncepčního myšlení a smysl pro věcné řešení problémů a neměli by ke svým funkcím přistupovat apriori ideologicky. Proto je nutné zdůraznit mimořádný význam orientace ministrů a jejich náměstků na tvorbu státní politiky a zajištění stranické neutrality státního aparátu. Politickými představiteli by proto měli být nanejvýš ministři, ne již jejich náměstci. Vedle výčtu povahových vlastností lze nalézt vztah mezi odborným řízením a politickou kompetencí. Klíčovou je koncepce práce se státní správou. Škodlivá se ukazuje kumulace exekutivních, zákonodárných a stranických funkcí, což otevírá dveře ke stranické politizaci státu, případně využívání státních institucí pro účely strany, nejčastěji např. v předvolebních kampaních atd.

Činnost poslanců je zčásti deformována i důsledky volebního zákona o poměrném zastoupení, který je vede k preferování odpovědnosti vůči stranickým voličům a ne všem voličům volebního obvodu. Osvědčuje se proto organizovat výběr a přípravu kandidátů na rozhodující funkce i na regionální úrovni a v místních organizacích. Část personální politiky pak orientovat na sympatizanty a podporovatele strany a považovat je za perspektivní voličský a participační potenciál. Práce v politické straně by měla mít více povahu zájmové činnosti - přibližovat se formám a stylu zájmových organizací. Tím se stane přitažlivější hlavně pro mládež.

System personální politiky by měl být otevřenější dovnitř i navenek s plným využitím demokratických mechanismů, vést ke stranickému vzdělávání ve společenských vědách, diferencovanému podle potřeb a možností členů a věcné problematiky organizací. Měl by se řídit pravidlem, že

nástupnictví ve funkcích je stále otevřené. To znamená překonat tendence ke kabinetnímu rozhodování o lidech a vytváření exkluzivních klubů funkcionářů. Systém by měl mít v sobě zabudovány i prvky soutěže vyzývající ke spolupráci i nestránky, zvláště mladé lidi.

Personální práce, která je podřízena voleným orgánům, by měla aplikovat prvky moderní personalistiky specifikované pro potřeby politické strany.

Vzhledem k rozporným názorům mezi funkcionáři politických stran i experty by se však tento problém měl stát předmětem samostatného jednání nejvyššího vedení stran, kterému by bylo předloženo zhodnocení progresivních zkušeností z organizace personální práce v politických stranách vyspělých demokratických zemí. Je ale zřejmé, že demokratické postupy budou vyžadovat, aby těžiště personální práce bylo soustředěno do volených orgánů. Personální pracoviště by měly obstarávat informační a odborný servis této práce. Cílové skupiny personálního zájmu by měly být voleny podle požadavků na obsazení odborných úseků, v nichž strana potřebuje uplatňovat svůj vliv.

Předpoklady pracovníků pro uvedená určení jsou charakterové vlastnosti, identifikace s programem strany a kvalifikace podle kritérií politické a věcné úspěšnosti. **Vedení strany by při personálním výběru nemělo eliminovat členy strany, kteří projevují kritický odstup, ani bývalé členy, kteří se s ní z nejrůznějších důvodů rozešli.** Existují pro ně však omezující podmínky, že sami nejednají sektářsky a při prosazování vlastních cílů nepřehánějí agresivitu, jsou loajální k hlavním myšlenkám programu strany a jsou schopni konsensu.

Nejobecněji lze konstatovat: **Kdo vykonává vysokou politickou či státní funkci má být autokraticky orientovaný, s potřebou dominovat, prosadit se, uplatnit svůj vliv, mít dobré reference a schopnost ovládat svou autoritou ostatní. Musí se vyvarovat závislosti na druhých, usilovat o dosažení autority, uznání a úspěchu (orientací na výsledek: výkonnost a obdiv). Být rozvážný, odolný, spolehlivý a houževnatý, s jasně vymezenými životními cíli, odpovědný a důsledný v postupech a aktivitách, svědomitý a slušný k druhým.**

*V budoucnosti, do jisté míry již dnes,
bude záviset atraktivita politické
strany na tom, do jaké míry ovládne
požadavky informační společnosti a s
ní související možnosti nových forem
obsahů kontaktů a poznávacích metod.
Ze sociologického výzkumu
modernizace politických stran*

Závěrem

Naše dnešní způsoby vládnutí neobstojí tváří v tvář vývojovým potřebám země ani globálním civilizačním výzvám, před nimiž stojíme. O to důležitější je, aby si jak občané, tak politická reprezentace země plně uvědomili význam dlouhodobé kultivace podmínek dobrého vládnutí (*good governance*) v zájmu zvyšování kvality života naší i budoucích generací. A aby tomuto poznání přizpůsobila politická reprezentace i svůj rejstřík priorit.

Literatura

Akademický slovník cizích slov. Praha, Academia, 1995,

Analýza vývoje veřejné správy v ČR. Praha, Národní vzdělávací fond 1998.

Česká bezpečnostní terminologie. Brno, Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně, 2003.

České vzdělání a Evropa. Praha, Sdružení pro vzdělávací politiku 1999:
(Anglicky: Czech Education and Europe. Prague, Education Policy Association 1999.)

- Dahl, R. A.: *Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy vs. Control*. New Haven, Conn. 1982.
- Dahrendorf, R.: *The Modern Social Conflict*. London 1988.
- Dror, Y.: *The capacity to govern*. Frank Cass, London and Portland 2001.
- Dror, Y.: *The Capacity to Govern*. Report to the Club of Rome. Executive Summary. Barcelona, Círculo de Lectores 1994. 30s.
- Duverger, M.: *Political Parties*. New York, 1959.
- Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích*. Praha, Diderot 1998.
- Frič, P. a kol.: *Češi na cestě za vlastní budoucností. Výzkum životních strategií populace ČR*. Praha, CESES UK FSV 2002. 53 s. + přílohy.
- Frič, P. a kol.: *Strategie rozvoje neziskového sektoru*. Praha, Fórum dárců 2000.
- Gatnar, L., Machonin, P., Potůček, M., Purkrábek M, Rašek, A.: *Politické strany v očích české veřejnosti a cesty jejich modernizace*. Praha 1999.
- Huntington, S. P., Moore, C. H.: *Authoritarian Politics in Modern Society*, New York 1970.
- Joint Report on Social Inclusion*. Brussels, European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs 2002. 226p.
- Koaliční smlouva*. Praha, ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, 7.7. 2002.
- Lindblom, Ch. E.: *Politics and Markets*. New York, Basic Books 1977.
- Lipset, S., Rokkan, S., eds.: *Party Systems and Voter Alignments*. New York, 1967.
- Národní plán zaměstnanosti*. Praha, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR 1999, 2000, 2001, 2002.
- Národní politika výzkumu a vývoje*. Praha, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a Rada vlády ČR pro výzkum a vývoj 2000. (Anglicky: *National*
- Novák, M.: *Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země*. MUB, Brno 2001.
- Research and Development Policy of the Czech Republic*. Prague, Ministry of Education, Youth and Sport, Research and Development Council of the Government of the Czech Republic 2000.)
- Národní rozvojový plán*. Praha, MMR 2001.
- Návrh strategie reformy veřejné správy v ČR*. Praha, Národní vzdělávací fond 1998.
- Pick, P.: *Malé změny, velké rozdíly*. Příspěvek na konferenci „Konsolidace vládnutí a podnikání v ČR a v Evropské unii“. Praha, FSV UK, 31.10.-2.11. 2002
- Potůček, M.: The Uneasy Birth of Czech Civil Society. *Voluntas*, 2000, Vol. 11, No. 2, pp. 107-121.
- Potůček, M. a kol.: *Politické strany v očích české veřejnosti a cesty jejich modernizace*. Praha, CESTA 1999.

- Potůček, M.: Fungování státní správy na centrální úrovni: vybrané problémy. In: Kabele, J. (ed.): *Institucionalizace (ne)odpovědnosti: globální svět, evropská integrace a české zájmy I, 2*, Praha, Karolinum 2001, 2, s. 369-373. ISBN 80-246-0432-9
- Potůček, M.: Jakou vizi pro český stát? In: Potůček, M. (ed.): *Česká společnost na konci tisíciletí I, II*. Sborník z mezinárodní konference k 650. výročí založení Univerzity Karlovy. Praha, Karolinum 1999., I, s. 53-61. ISBN 80-7184-825-5
- Potůček, M.: *Nejen trh. Role trhu, státu a občanského sektoru v proměnách české společnosti*. Praha, Sociologické nakladatelství 1997. 188 s. ISBN 80-85850-26-5 (Anglicky Not Only the Market, Budapest, CEU Press 1999.)
- Potůček, M.: Povaha českého státu a výzvy doby. In: Potůček, M. (ed.): *Česká společnost na konci tisíciletí I, II*. Sborník z mezinárodní konference k 650. výročí založení Univerzity Karlovy. Praha, Karolinum 1999., II, s. 153-166. ISBN 80-7184-825-5
- Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha, Gutenberg 2002.
- Public Administration and Development*. Resumed Fiftieth General Assembly Session. New York, United Nations, 15 to 19 April 1996. 21s.
- Purkrábek, M., Rašek, A.: *Personální politika politických stran*. Praha 1998.
- Purkrábek, M. - Potůček, M. – Háva, P.: Kvalita centrálního rozhodování – klíč k rozvoji veřejné politiky a společnosti. In: Purkrábek, M. a kol.: *Centrální politické rozhodování v České republice. 2. díl*. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd 2000. Řada veřejná a sociální politika, č. 10, s. 5-48.
- Rebuilding State Structures: Methods and Approaches*. UNDP, Regional Bureau for Europe and the CIS, New York 2001, 99p.
- Rotterdam Program for Governance and European Integration*. Rotterdam, European Union 1997, 9s.
- Sartori, G.: *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. New York, 1976.
- Sociální doktrína České republiky. *Sociální politika*, 2002, č. 1-2.
- Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku*. Praha, Národní vzdělávací fond 2000.
- Střednědobá koncepce sociálního a ekonomického rozvoje ČR*. Praha, Rada vlády ČR pro sociální a ekonomickou strategii 2001, 106 s.
- Velký sociologický slovník*. Praha, Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum 1906.
- Vize rozvoje České republiky do roku 2015*. Praha, Gutenberg 2001.
- Žaloudek, K.: *Encyklopedie politiky*. Praha, Libri, 2004.